

professional deformation could be modal. It has its positive and negative disposition by phenomenological position. The activitical position traditionally inspects the professional deformation as a negative phenomenon.

УДК 378.034 (09)

А. А. ТОКМАН,
ст. психолог ЦПП ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка

ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ КУРСАНТІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МВС УКРАЇНИ

Проблема формування моральних якостей курсантів відомчих навчальних закладів має давню історію. Питанням моралі, вихованню високодуховної й етичної особистості в педагогічній теорії і на практиці завжди приділялася значна увага. У вітчизняній культурі педагогічні аспекти духовності і моралі відображені в працях вітчизняних мислителів, письменників, учених і практиків, таких, як К. Ушинський, Ф. Достоєвський, Л. Толстой, М. Бердяєв, А. Аксаков, П. Блонський, П. Енгальчев, Ю. Жуковський, І. Ільїн, П. Каптерев, В. Соловйов, П. Флоренський та ін.

Розглядаючи ступінь наукової розробленості проблеми, необхідно відзначити, що спеціалізовані навчальні заклади для підготовки поліцейських були відсутні довгий період часу. Як правило, працівниками поліції ставали військовослужбовці, які здобували освіту у відповідних навчальних закладах. Ця тенденція зберігалася аж до 50 рр. ХХ ст. Історично склалося так, що більшість військових навчальних закладів знаходилася на території Російської держави. Ті традиції, педагогічні підходи до формування моральних якостей курсантів, які накопичувались роками у військових навчальних закладах, багато в чому стали фундаментом для створення відповідної педагогічної системи у відомчих навчальних закладах спочатку у Радянському Союзі, а згодом і в Україні.

Питанням етичного виховання, формування моральних якостей воїнів завжди

надавалося важливе значення ще за часів Київської Русі. Ідеї формування моральних якостей у воїнів знайшли своє відображення в таких творах, як «Слово о полку Ігоревім», «Повість временних літ», «Притчі» і «Слова» Кирила Туровського, «Моленія» Данила Заточника, «Читання» ченця Нестора, «Повчання» Володимира Мономаха, «Російська Правда» Ярослава Мудрого тощо.

Історико-педагогічний аналіз формування моральних якостей курсантів, які формувалися в процесі духовно-етичного виховання у військовій школі Росії ХVІІІ – поч. ХХ ст.ст. показав, що історія розвитку ідеї формування моральних якостей безпосередньо пов'язана з історією підготовки офіцерських кадрів [1, с. 132]. Як зазначає С. Волков, 1698 – 1731 рр. можна вважати етапом зародження і становлення військової школи Росії. На даному етапі склалися спільні духовно-етичні засади російської армії, пов'язані з пріоритетом виховання любові до Вітчизни, дисциплінованості, відповідальності, свідомого ставлення до військового обов'язку і честі, національної гідності тощо [2, с. 165]. У цей період іще не існує таких понять, як «моральні якості», «формування моральних якостей», проте використовуються терміни «етичне виховання», «етичний елемент у вихованні», «військовий дух», «виховання духовне». Як зазначає А. Лопухів, духовно-етичне виховання у навчальних закладах Росії ХVІІ – поч. ХХ ст.ст. реалізувалося, як цілеспрямований, організований процес впливу на вихованця і створення певних

умов у цілях освіти і розвитку позитивних духовних, моральних якостей, орієнтованих на існуючі ідеали і цінності, формування морального духу, духовно-етичної свідомості, поведінки і в цілому етичної культури [3, с. 39].

На думку І. Уварові, кінець XVII – початок XVIII ст.ст., коли реформами Петра I були створені регулярна армія і флот Росії, можна вважати початком формування єдиної системи навчання й виховання офіцерів та солдатів. Саме тоді закладалися погляди і принципи, на основі яких надалі розвивалася вітчизняна школа військової педагогіки. Велику увагу Петро I приділяв саме етичному вихованню в армії. Засобами для виховання високих моральних якостей у російській армії стали дисципліна, вимога від офіцерів твердого характеру, свідомого ставлення до свого обов'язку, а також особистий приклад служіння Вітчизні [4, с. 57].

Вивчення військової справи поєднувалося з вихованням патріотизму, дисциплінованості, відчуття честі і духу товариства, гордості за звання військового. «У службі честь» – ось головний закон Петра I, якого він дотримувався неухильно і вимагав того ж від офіцерів і солдатів. Етичному вихованню армії, культурі спілкування цар - реформатор надавав дуже великого значення [4, с. 135].

1731-1862 рр., на думку В. Крилова, можна вважати етапом розвитку, розробки й апробації методів та способів формування моральних якостей. На цьому етапі були розроблені «Повчання вихователям», «Повчання молодому офіцерові», складені «Правила чемності офіцера» та ін. Етичні орієнтації російської армії покладені в основу «Науки перемагати» О. Суворова. Кінець цього періоду також можна характеризувати як посилення цензури, застосування жорсткіших методів впливу на вихованців [5, с. 332].

Питання про виховання ділових та особливо моральних якостей, а також деякі

аспекти проходження служби поліцейськими розроблялися в період реорганізації органів міської і створення сільської поліції під час правління Катерини II.

У «Наказі Головної поліції» 1766 р. зазначалося про необхідність призначення на поліцейську службу осіб зі знатних родин, які мають бути «позбавлені всякої хиби», щоб уникнути того, «що може зашкодити чистоті їх совісті». Докладніше вимоги, яким повинні були відповідати працівники поліції, були викладені в «Статуті благочинності або Поліцейському» 1782 р. Для них мали бути властиві (за М. Пинігіним): 1. Здоровий глузд. 2. Добра воля у відправленні дорученого. 3. Людинолюбство. 4. Вірність службі Імператорської Величності. 5. Прагнення до спільного Добра. 6. Старанність до посади. 7. Чесність і безкорисливість. Поліцейські також попереджалися про небезпеку хабарів, які «засліплюють очі і розбещують розум і серце, на уста ж накладають вузд» [6, с. 14]. До переліку якостей, які повинен мати поліцейський, входили вимоги морального характеру: «безкорисливість при накладенні стягнень», «доброхотство до людей» [6, с. 18].

У XVIII ст. з'являються перші кадетські корпуси. Система етично-патріотичної освіти в цих військових навчальних закладах постійно удосконалювалася. Вони протягом майже 200 років готували фізично й етично здорових, чудово вихованих і добре освічених військових і цивільних фахівців-патріотів на благо Вітчизни. У 1918 р. у зв'язку з ліквідацією старої армії кадетські корпуси були закриті і були відроджені вже у наш час. Саме кадетські корпуси стали прикладом для створення відомчих навчальних закладів у Радянському Союзі, а згодом і в Україні. І. Уваров на основі аналізу архівних матеріалів виявив, що до змісту духовно-етичного виховання того часу входили: суб'єктно-об'єктні елементи, цілі, завдання; змістовна, організаційна, методична частини; теоретичні основи ду-

ховно-етичного виховання (основні положення православного віровчення; гуманістичні ідеї, засновані на загальнолюдських цінностях), професійно-етичний кодекс офіцерської честі тощо [4, с. 183].

Таким чином, нововведення в галузі професійної підготовки майбутніх офіцерів відбулися саме у XVIII ст. У професійній підготовці зберігала спрямованість на послідовний розвиток в офіцерів моральних якостей, почуттів гуманності і людинолюбства. В основу професійної підготовки була покладена поступовість етичного виховання майбутніх офіцерів. Так, у результаті вивчення планів роботи окремих навчальних закладів, спільних навчальних планів і програм та інших документів М. Лалаєв установив, що важливим елементом організації духовно-етичного виховання було комплексне планування. Воно виявлялося в таких організаційно-педагогічних аспектах: чіткому визначенні і постановці виховних завдань конкретним суб'єктам духовно-етичного виховання; систематичній звітності посадових осіб перед командуванням із питань духовно-етичного виховання; відображенні в навчальних планах і навчальних програмах окремих питань духовно-етичного виховання; визначенні кінцевих результатів, прогнозуванні можливих варіантів розвитку духовно-етичного виховання тощо [7, с. 244].

Як показує історико-педагогічний аналіз діяльності навчальних закладів XVIII-XIX ст.ст., важливим елементом формування моральних якостей був контроль за організацією і проведенням духовно-етичного розвитку в навчальних закладах Росії. При цьому, з метою закріплення норм поведінки, формування моральних якостей регламентувалося, організовувалося і здійснювалося з урахуванням вимог військової присяги, військових статутів, Петровських артикулів (параграфів), наказів, розпоряджень, указів, циркулярів, керівництва, ухвал Військового Міністерст-

ва, інструкцій і положень, що визначали правила військового виховання, устрій внутрішнього порядку, навчальну частину, а також вказівок і розпоряджень командування навчальних закладів та їх інструкцій, положень, правил поведінки й інших документів.

В. Курицин підкреслює, що в цей період чіткого розділення в методиці духовно-етичного виховання на виховні засоби і методи навчання не було. Найчастіше методи навчання відігравали роль методів виховання, які умовно можна розподілити на релігійні й етичні [8, с. 359]. Дослідник зазначає, що до релігійних належали: богослужбові (участь у богослужінні, особливо в літургії, таїнства та співи); позабогослужбові: духовні бесіди, релігійна освіта, самовиховання, самоосвіта, аскетична робота, дотримання євангельських заповідей, приклад благочестя та ін. До етичних засобів формування моральних якостей належали: особистий приклад командирів, вихователів, професорсько-викладацького складу, товаришів по службі, цілеспрямована особиста дія посадових осіб, дія зовнішнього етично-педагогічного середовища, в якому перебував майбутній офіцер, етична атмосфера в навчальному закладі, колективі вихованців, військової побут; використання методів навіювання, переконання, по-вчання, вправ, доручення тощо. Істотною роль відігравала духовно-етична самоосвіта, самовиховання, самодисциплінованість, самоактуалізація етичних якостей особистості, самопідготовка до виховної, педагогічної, організаторської діяльності, самообмеження, самопримус та ін. [11, с. 12].

В. Крилов вважає, що 1862 – 1917 рр. знаменують процес реформування російської армії, розвитку шляхів і способів морального виховання у навчальних закладах [5, с. 234]. На даному етапі було створено Головне управління військово-карних закладів, засновані Педагогічний музей, виховні комітети військово-карних закладів, ви-

йшов у світ моральний кодекс офіцера; були визначені основні напрямки військового виховання (розумового, фізичного й етичного) тощо. Актуалізується ідея довіри підлеглих своїм командирам, розроблені «Правила для вихователів», «Ради молодим офіцерам», розпочали роботу курси з підготовки офіцерів-вихователів. Визначаються наукові основи військово-педагогічної науки, і відбувається її активне впровадження в практику духовно-етичного виховання у військово-карних закладах. Величезну роль в цьому плані відіграли реформи 60-70-х рр. XIX ст.ст. і 1905 – 1912 рр., що створили сприятливі умови для розвитку духовно-етичного виховання й істотно збагатили зміст його теорії і практики у військовій школі Росії. До змісту духовно-етичного виховання входили патріотичні, естетичні, трудові, релігійні, правові та інші елементи. Отже, основні цілі і завдання даних видів виховання розглядалися через призму вирішення духовно-моральних завдань. За «Інструкцією по виховній частині для кадетських корпусів» 1869 р., яку наводить В. Герштейнцвейг, усі заходи і засоби практичного виховання спрямовані на розвиток у вихованця етичного характеру, гідність якого прямо залежить від внутрішньої доброчесності і сили схильностей, що лежать у його основі [9, с. 17].

Основними суперечностями духовно-етичного виховання в даний період були суперечності між цілями і завданнями духовно-етичного виховання і реальними потребами курсантів; між вимогами керівних документів до організації, змісту і методики духовно-етичного виховання і реальним станом його в навчальних закладах; між рекомендаціями військово-педагогічної науки й організацією духовно-етичного виховання; між зростаючим рівнем уявлень вихованців про норми моралі, необхідні психологічні якості і застарілою формою їх формування та оцінювання в конкретній ситуації; суперечності між самооцінкою і суспільною оцінкою рівня розвитку якостей офіцера,

що характеризують етику військової праці; суперечності між рівнем здатності особи оцінювати свою відповідність морально-етичним імперативам та рівнем здатності і прагненням до самовдосконалення; між досягнутим і необхідним для успішного виконання військово-професійної діяльності етичним рівнем тощо. У дореволюційній науці ці питання досліджувалися такими ученими, як В. Гессен, В. Дерюжинський, В. Івановський, І. Тарас та ін.

Таким чином, у Росії XVIII – XIX ст.ст. був здійснений принципово новий і прогресивний за основними показниками крок у розвитку самобутньої педагогічної культури. Система виховання демонструвала зміцнення зв'язку процесу формування особистості конкретної людини, патріота своєї Батьківщини із суспільним життям.

Після краху Російської імперії в 1917 р. більшовицька влада почала виховувати людей на нових ідеях. Основними напрямками цієї роботи були пропаганда революційних традицій, героїзму захисників соціалістичної вітчизни і готовності громадян до її захисту, дружба пролетарів усіх країн, формування нетерпимості до агресивних капіталістичних країн.

Після Жовтневої революції починається нова епоха. Сталінський режим розірвав природний культурний зв'язок і спадкоємність поколінь, знищити морально-етичні цінності, які склалися століттями.

Теорія і практика військово-патріотичної освіти були представлені в поглядах В. Леніна, Н. Крупської, А. Луначарського, М. Фрунзе, А. Макаренка, В. Сухомлинського, Г. Жукова, К. Рокоссовського та ін.

У працях В. Александровської, Б. Ананьева, А. Аронова, Ю. Васютіна, А. Вирщикова, А. Гетьмана, Н. Конжієва, Н. Кравчуна, А. Лізічева, Ю. Науменко, К. Платонова, С. Рубінштейна, Г. Середина, Д. Фельдштейна та ін. були виділені методики виховання необхідних якостей і властивостей захисника соціалістичної Вітчизни: патрі-

отизму, мужності, сміливості, ініціативи і самостійності, готовності й уміння до подолання труднощів військової служби.

Проблеми виховання людини в колективі вирішував відомий радянський педагог А. Макаренко. Він розробив методику організації трудового й естетичного виховання, формування свідомої дисципліни, створення виховних традицій, які він розглядав у єдності з різнобічною життєдіяльністю дітей. Організаційно-педагогічні знахідки А. Макаренка – різновікові заго-ни, ради командирів, спільні збори, самоврядування – розвивали відчуття товари-ськості, якості лідера, відповідальну участь у суспільному житті. Основне завдання радянського виховання А. Макаренко бачив у підготовці нової людини, у вихованні людини-творця, людини-громадянина, людини-патріота.

Оригінальну цілісну педагогічну систему створив В. Сухомлинський. Він робив акцент на формуванні системи моральних цінностей. Велику увагу В. Сухомлинський приділяв вихованню любові до рідного краю, патріотизму.

Необхідно зазначити, що в радянські часи існувала система цілеспрямованого морально-патріотичного виховання, яка охоплювала усі соціальні інститути: від дитячого садка до вищих навчальних закладів. Велику роботу в плані військово-патріотичної освіти за радянських часів проводили піонерські і комсомольські організації, організації ДОСААФ, освітні установи.

Програма військово-патріотичної освіти в СРСР була глибоко продумана на державному рівні; питання про неї періодично порушувалися на з'їздах КПРС і ВЛКСМ. У пресі і на телебаченні багато уваги приділялося висвітленню подвигів радянських солдатів і офіцерів, розповідям про героїчну професію захисника Вітчизни.

Безперечно і природно, що це вплинуло на зміст та структуру морального виховання у відомчих навчальних закладах

МВС СРСР і на вимоги до моральних якостей працівника міліції: «Міліціонер, поставлений охороняти суспільну моральність, сам має бути етично бездоганний» (із Наказу Наркома внутрішніх справ РРФСР, 1922 р.). Це ті підстави, на яких була побудована виховна робота в правоохоронних органах в СРСР. Вимоги до цієї сфери діяльності правоохоронних органів відображені у службових документах, зокрема, вимога уважного ставлення до людей. Підкреслювалося, що грубість, хамство, нетактовність, черствість, перевищення влади несумісні з перебуванням в органах внутрішніх справ [10, с. 167].

Надалі ця сторона діяльності правоохоронних органів періодично знаходила відображення у відповідних документах: зокрема, в Наказі МВС СРСР № 235 «Про ввічливе і уважне поводження з громадянами» (1969), Законі СРСР «Про міліцію» (1991), «Концепції перебудови системи ідейно – етичного і культурно – естетичного виховання особового складу органів внутрішніх справ» та «Кодексі честі рядового і начальницького складу внутрішніх справ». Кодекс, визначаючи етичні обов'язки й етичні норми поведінки, є основою єдиних вимог до професійних якостей кожного співробітника. У його преамбулі зазначено: «Громадянин, що обрав професію співробітника органів внутрішніх справ, покладає на себе відповідальний обов'язок дотримуватися вимог Присяги, службового обов'язку, дорожити честю представника державної влади дотримуватися високоморальних норм поведінки ... бути вимогливим до себе, принциповим, правдивим, неупередженим у рішеннях, дисциплінованим, старанним, із честю і гідністю носити формений одяг, піклуватися про свій зовнішній вигляд, бути завжди підтягнутим і акуратним. Усією своєю поведінкою подавати приклад високої порядності і тактовного поводження з оточуючими як на службі, так і в сім'ї і побуті» [11, с. 243].

Реформування системи державного управління і правоохоронних органів сприяло появі в 1950 – 1970-і рр. спеціалізованих навчальних закладів МВС СРСР.

Як підкреслює Е. Проценко, у навчальних закладах МВС того часу велика увага приділялась морально-патріотичному вихованню. У цьому нема нічого дивного, оскільки моральне виховання не тільки формує моральність співробітників, але й повинно створювати ту необхідну морально-психологічну атмосферу, яка стимулює високоморальні вчинки, регулює поведінку особового складу. Ці й інші причини обумовлюють особливий інтерес до питань морального виховання, його змісту, організації, особливостей [12, с. 216].

Необхідно зазначити, що радянська система виховання різко відрізнялася від дореволюційної російської системи виховання за цілями, ідеологічними і методологічними основами, а також за змістом і методами. В основі виховання радянського громадянина і патріота, знаходилися ідеї наукового комунізму. У радянській період моральне виховання входило в систему ідейно-політичного виховання, спрямованого на формування комуністичної свідомості.

Значний внесок у розробку теорії і практики морального виховання співробітників правоохоронних органів зробили такі радянські педагоги, як Б. Ананьєв, В. Андросюк, С. Архангельський, А. Барабанщиков, Ц. Большакова, В. Вдов'юк, Т. Волгогонов, О. В'юшин, А. Герасимов, А. Гладилін, П. Гопанчук, В. Давидов, В. Домбровський, О. Дробницький, А. Зімічев, В. Ільїн, Е. Коротков, А. Капустін, В. Кикоть, О. Латишев, В. Лебедев, В. Маріщук, Г. Міхальовська, С. Муцинов, М. Рябова, В. Слепов, Н. Феденко, А. Щиглів, В. Якунін та ін. І лише в кінці 70-х – на початку 80-х рр. ХХ ст. почали з'являтися науково-дослідні інститути Міністерства внутрішніх справ, створювалися сприятливі умови для розробки теоретичних ви-

сновків і практичних рекомендацій щодо навчання і виховання курсантів навчальних закладів МВС.

На 1991 рік Україна перебувала у скрутному становищі щодо забезпечення вищими закладами освіти МВС. Тут залишився лише один відомчий навчальний заклад – Київська вища школа міліції. Співробітники ОВС із вищою фаховою освітою готувались також у цивільних навчальних закладах, зокрема, в Українській юридичній академії м. Харкова.

Такий стан справ не відповідав потребам реального життя. Повсякденна діяльність органів внутрішніх справ в умовах кардинальних соціальних змін, реформування нормативно-правової бази, зростання, структуризації злочинності, зміни правових орієнтирів вимагали ефективних форм і заходів щодо підготовки висококваліфікованих кадрів. Тому у короткий період часу були відкриті відомчі навчальні заклади в Києві, Харкові, Донецьку, Луганську, Запоріжжі, Одесі, Львові та деяких інших містах. У них було зосереджено великий науково-педагогічний потенціал, здатний розв'язувати найскладніші освітні, методичні, наукові завдання, викликані актуальними потребами підготовки кадрів та діяльності органів внутрішніх справ МВС України [13, с. 5].

Становлення державності в незалежній Україні поставило перед організацією відомчої освіти у системі МВС принципово нові й важливі завдання. Сьогодні особливу увагу керівництвом МВС приділено морально-виховним аспектам правоохоронної діяльності. Підготовка міліцейських кадрів здійснюється в школах міліції, юридичних навчальних закладах МВС України. Дуже важливо, щоб навчально-виховний процес у них був орієнтований на формування професійно-етичної культури майбутніх співробітників міліції, а здобута освіта переростала у високу культуру професійної праці, в потребу в службі. Тому виховання в навчальних закладах МВС України, спрямоване на формування

моральних якостей курсантів, повинно стати невід'ємною частиною системи підготовки фахівців [13, с. 6].

Таким чином, можна виділити основні шляхи й умови використання історичного досвіду формування моральних якостей курсантів у сучасних навчальних закладах МВС України. До них слід віднести: уточнення і актуалізацію суті моральних якостей; визначення системи високоцінних, загальнонаціональних духовно-етичних ідей, утілених в ідеали, норми, цінності; уточнення й актуалізацію базових елементів духовності; вимоги суспільства до кожного його члена; цілеспрямований розвиток і пропаганда духовних, моральних якостей як вищих характеристик особистості, соціального й етичного ідеалу; оптимізацію змісту морального виховання, спрямованого на формування моральних якостей курсантів, розуміння суспільної значущості міліцейської служби, стимулювання потреби в етичному самовдосконаленні, прагнення до позитивного етич-

ного ідеалу тощо. При цьому, на наш погляд, удосконалення організації морального виховання може включати: створення системи багатоступеневої вузівської підготовки з акцентом на формуванні моральних якостей курсантів, оптимізацію педагогічно доцільного і науково обґрунтованого управління навчально-виховною діяльністю, цілеспрямовану організацію етично-значущої діяльності, в процесі якої формується, усвідомлюється особистий сенс моральних принципів і норм. У методичному плані доцільно здійснити: науково-обґрунтований вибір і вміле застосування методів етичного виховання; їх удосконалення відповідно до досягнутого рівня етичної зрілості і зростаючих етичних потреб курсантів; застосування таких методів, форм і моральних стимулів виховання та навчання, які пробуджують високі відчуття обов'язку і честі, патріотизму, відповідальності, сприяють формуванню моральних якостей у курсантів МВС України.

Література

1. Полиция и милиция России: страницы истории / [А. Н. Борисов, А. И. Дугин, А. Я. Малыгин и др.]. – М., 1995. – 574 с.
2. Волков С. В. Русский офицерский корпус / Волков С. В. – М.: Воениздат, 1993. – 368 с.
3. Лопухин А. А. Настоящее и будущее русской полиции / Лопухин А. А. – М., 1907. – 467 с.
4. Уваров И. А. Воспитание морально-волевых качеств кадетов военно-учебных заведений дореволюционной России / Уваров И. А. – М.: Техника, 1996. – 261 с.
5. Крылов В. М. Кадетские корпуса и российские кадеты / Крылов В. М. – СПб.: Питер, 1998. – 671 с.
6. Пинигин М. Г. Организационно-правовые основы деятельности полиции в России по «Уставу благочиния или Полицейскому» (1782 - 1862 гг.) / Пинигин М. Г. – М.: Акад. упр. МВД России, 2003. – 122 с.
7. Лалаев М. С. Исторический обзор регламентации воспитания и обучения наших ВУЗах от основания первых военных школ до последнего времени / М. С. Лалаев // Военный сборник. – 1850. – № 2. – 421 с.
8. Курицин В. М. История полиции дореволюционной России: сб. док. и мат. по ист. гос-ва и права / Курицин В. М. – М.: Политиздат, 1981. – 720 с.
9. Герштейнцвейг В. К. О патриотическом воспитании в кадетских корпусах / Герштейнцвейг В. К. – СПб., 1911. – 42 с.
10. Военно-патриотическое воспитание молодежи (проблемы и опыт). – М.: Патриот, 1991. – 213 с.
11. Профессиональная этика сотрудников правоохранительных органов / [ред. Г. В. Дубов, А. В. Опалев]. – М.: Щит-М, 1998. – 397 с.
12. Проценко Е. Д. Профессиональное образование в органах и войсках МВД России: история, теория, практика / Проценко Е. Д. – СПб.: Питер, 1998. – 342 с.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК НАУКОВА КАТЕГОРІЯ: СУТНІСТЬ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ З СУМІЖНИМИ ПОНЯТТЯМИ

Трансформаційні процеси докорінно змінюють соціальну структуру українського суспільства. Це змушує людей переглядати своє соціальне становище і, як наслідок, ідентифікувати себе з тими соціальними групами, в яких добровільно або вимушено опинилися.

Тому проблеми ідентифікації, самоідентифікації та ідентичності в умовах соціальних практик трансформаційного суспільства стають особливо актуальними як у практичному, так і в науковому плані.

Аналіз літератури свідчить про те, що явище ідентифікації особистості є точкою перетину теоретичних інтересів багатьох наук: філософії, психології, соціальної психології, соціології. Протягом багатьох років відбувався продуктивний процес накопичення знань, який став обов'язковою передумовою для глибокого дослідження цієї проблематики.

У філософії розроблялися проблеми сутності й існування людини, суспільної природи її свідомості і самосвідомості, формування особистості. Згадані аспекти розглядалися в роботах Є. К. Бистрицького, І. Є. Бекешиної, Л. П. Буєвої, В. П. Іванова, М. К. Мамардашвілі та ін. У них розроблені проблеми діалектики людського життя, відношення індивідуального і соціального, природного і суспільного, ретельно проаналізований процес формування особистості як такої.

Активно займалися психологічним вивченням феномена ідентифікації З. Фрейд, Е. Еріксон, М. Ейнсворт, Дж. Боулбі, Д. Доллард, Н. Міллер, О. Мауер, Д. Гервітц, Х. Теджфел, М. Кун, Т. Макпартленд, С. Московічі в межах психоаналізу, неофрейдизму, необіхевіоризму, когнітивізму.

У радянській психологічній науці роз-

робка проблем ідентифікації здійснювалася на основі дослідження базової для даного питання категорії – особистості – О. Г. Асмоловим, В. С. Агеевим, О. О. Бодальовим, О. М. Леонтьєвим, Б. Ф. Ломовим, В. Ф. Петренком, В. В. Абраменковою, І. І. Алексеевою, Г. Є. Івановою, В. С. Мухіною.

У соціальній психології розроблялися ідеї, пов'язані з поведінкою особистості в групі та соціальних спільнотах. Вивчалися соціально-психологічні механізми впливу спільноти на особистість, розглядалися умови росту автономності особистості у групі спілкування. Досить широко представлені дослідження, пов'язані з розвитком особистості в соціальному просторі та часі, що відображено у працях Г. М. Андрєєвої, Є. І. Горячової, Б. Д. Паригіна, Б. Ф. Поршнева. Механізм, генезис та структура ідентифікації докладно вивчені Є. М. Дубовською, Р. Л. Кричевським, В. С. Собкіним.

Основи соціологічного аналізу ідентифікаційних процесів закладені в теоріях Т. Парсонса, Р. Мертона, П. Бурдьє, Р. Дженкінса.

З початку 90-х рр. ХХ ст. російські та вітчизняні соціологи почали вивчати феномен соціальної ідентифікації в контексті трансформаційних процесів структури суспільства. Цим питанням приділяють увагу В. О. Ядов, Ю. Н. Козирєв, Ю. А. Качанова, Т. З. Козлова, Т. Є. Резнік, Ю. Левада, Н. Й. Черниш, С. С. Балабанов, О. М. Дудченко, О. В. Митіль, О. В. Швачко, Н. А. Шульга, С. О. Макєєв, С. М. Оксамитна.

У чому ж полягає специфіка соціологічного аналізу феномену ідентифікації особистості?

Слід зазначити, що в соціологічній науковій літературі поряд із терміном «ідентифікація» досить часто вживаються поняття